

Марко М. ПАРЕЗАНОВИЋ*

Академија за националну безбедност у Београду

ОПЕРАЦИЈА ОДКБ У КАЗАХСТАНУ 2022. ГОДИНЕ

Айсџиракџи: Операција ОДКБ у Казахстану 2022. године, није имала само војно-мировни карактер, већ је и спречила политички преврат у форми обојене револуције у овој постсовјетској републици. Ова операција ОДКБ поред тога што је била од суштинског и пресудног значаја за очување казахстанског уставног поретка, спречила је и конституисање новог геополитичког оквира у изразито изазовном региону Централне Азије. Кроз истраживачки рад на анализи ове операције, дошло се и до интересантних података о преламањима преко Казахстана различитих вектора спољних политика Русије, Кине, Сједињених Држава и Турске. Такође, осветљена је и узрочно-последична веза између сложених политичко-безбедносних догађаја у Казахстану са недавним повлачењем америчког контингента из Авганистана, пре свега кроз призму радикалног исламистичког фактора, који је имао активну улогу у казахстанским немирима.

Кључне речи: Казахстан, ОДКБ, Русија, Турска, обојена револуција, мировни контингент.

УВОД

Настанак и развој Организације договора о колективној безбедности (ОДКБ) и у стручној и у општој јавности пословично се гледа из перспективе распада Совјетског савеза и прилика који су настали након тога, када је спољну безбедност новонасталих постсовјетских држава уместо несталог Варшавског пакта требало надоместити новом регионалном безбедносном организацијом. Наиме, одмах по распаду СССР-а, већ 25. децембра 1991. године, иницирани су нови војни и политички интегративни процеси на постсовјетском простору који ће се, временом, проширити и на још неке области Азије. У мају наредне године, тачније 15. маја 1992. године, у Ташкенту (главном граду Узбекистана), Русија, Јерменија, Казахстан, Таџикистан, Киргизија и Узбекистан потписали су Договор о колективној безбедности (ДБК), који је ступио на снагу 20. априла 1994. године¹

* Ванредни професор, beogradbg15@gmail.com

1 Основни елементи Оснивачког акта ОДКБ су описани у једанаест тачака, при чему се државе чланице обавезују да ће у међународним односима бити уздржане од употребе силе, те да ће све неспоразуме решавати мирним путем; да ће у случају угрожавања безбедности, стабилности, територијалног интегритета и суверенитета једне или више држава чланица, покренути заједничке консултације ради отклањања претње; ако једна од држава чланица буде подвргнута оружаном агресији, државе чланице ће то сматрати агресијом на све земље чланице овог Уговора. Важно је истаћи да се у сваком од чланова Оснивачког акта ОДКБ наглашава поштовање одредаба Уједињених нација (Collective Security Treaty 1992).

(по томе се ОДКБ данас назива и Ташкентски пакт, Ташкентски уговор или Ташкентски савез) (Рајић, Гајић 2020: 148).

Делатност овог војног савеза примарно се тичала заштите њених држава чланица од спољних претњи и није предвиђала могућност организовања и извођења мировних операција чак на постсовјетском простору (Федоровна Довгань, Аркадјевич Розанов, 2010: 33-37). Међутим, убрзо након закључења споразума Азербједан је повукао свој потпис. Накнадно, су се, током 1999. године, Узбекистан и Грузија такође повукле из војног споразума. Споразум је већ 15. маја 1999. обновљен (пошто је првобитно било предвиђено да траје пет година) на састанку и Кишињеву, у Молдавији, да би 7. октобра 2002. године Русија, Белорусија, Казахстан, Киргизија, Молдавија и Јерменија постигли коначни споразум о формирању трајног војног савеза (изузев Молдавије која се повукла из споразума и остала изван чланства). Овом приликом донети су Устав и споразум о правном статусу овог војног савеза. Наредне године, тачније 18. септембра 2003 године, Устав и споразум су постали правоснажни (Гајић, Рајић 2017: 148).

На московском самиту Савета колективне безбедности дана 14. маја 2002. године, донета је одлука да се тадашњи ДКБ трансформише у међународну регионалну организацију, када је организација и попримила име које и данас носи, дакле у Организацију договора о колективној безбедности. Као главни разлози за трансформацију наводе се разлози у виду потребе за већом ефикасношћу сарадње између чланица у евроазијском региону, али и као потреба да се тадашњи ДКБ прилагоди промењеном стању геополитичког окружења и да, путем трансформације, буде у стању да се прилагоди динамици регионалне и међународне безбедности и супротстави новим изазовима, ризицима и претњама безбедности (Рајић, Гајић 2017: 149).

Што се тиче територијалне организације ОДКБ, иста се дели на четири региона: Источни, Европски, Кавкаски и Централно-азијски. Процењује се да ће у перспективи највише изазова за ОДКБ бити у Централно-азијском региону. Томе доприноси чињеница да се деценијама уназад на простору Централне Азије, као „евроазијског хартленда“ одвија „велика и геополитичка игра“ глобалних сила, а која се базира на њиховом интересовању за енергетску безбедност у близини Каспијског мора, али и за дипломатске и војне активности на плану глобалне борбе против тероризма (Chen, Fazilov 2018). Поред наведеног, Централна Азија има стратешку важност, јер се налази на судару три цивилизације хришћанске, исламске и будистичке, што је такође чини чвориштем исламског екстремизма. Са популацијом од 66 милиона људи (Нупек 2020), Централна Азија лежи на раскрсници између Блиског истока и шире области Азије, при чему обилује многим природним ресурсима, због чега је током последњих година од периферије међународне политике доспела у епицентар геополитичких збивања (Mirza Ayub 2022: 189). Иначе, термин „хартленд“ потиче из теорије немачког геополитичара Халфорда Мекиндера (*Halford Mackinder*), који је поставио интелектуалне темеље модерне геополитике, док овај аутор на основу географских елемената у међународној политици истиче Евроазију као стратешки најповољнију географску локацију (Chowdhury, Nel Kafi ²⁰¹⁵). Велике силе попут САД, Кине и Русије се боре за трон над овим

регионом посредством појединих држава, а нарочито Казахстана, који представља економски најуспешнију каспијску државу, захваљујући томе што је успео да склопи велики број уговора са поменутиим геополитичким актерима. Иако не може да побегне од Русије, Казахстан никада није био руска марионета, јер је временом ова пост-совјетска република развила добре и кооперативне односе са САД и Кином, кроз приватан сектор, али и државне пројекте (Kubicek 2013: 179).

Регион Централне Азије се такође може тумачити као арена глобалних надметања између колективних система безбедности, које поред ОДКБ чини и Северноатлантски савез (НАТО). У прилог томе, НАТО има формализоване односе са многим државама Централне Азије, при чему је Казахстан 2006. године потписао Индивидуалан акциони план за партнерство са Алијансом, а потом и Киргистан који је исти документ потписао 2007. године, док Таџикистан, Туркменистан и Узбекистан имају ограничене односе са НАТО савезом, али су све поменуте државе Централне Азије успоставиле дипломатска представништва у седишту НАТО, односно у Монсу, Белгији. Казахстан, Туркменистан и Узбекистан су чак заступљени у Ђелији за координацију партнерствима Алијансе. Поред тога, НАТО има информациони центар у Алматију, при чему остварује завидну сарадњу са универзитетима, невладиним организацијама и локалним медијима, како би побољшао своју видљивост у региону (Pop 2009: 284). Колику опасност за Русију, а самим тим и ОДКБ, представља ширење Алијансе на простору Централне Азије, сведочи чињеница да је у ОДКБ развио снаге за брзо реаговање као одговор на већу присутност НАТО савеза, како у Авганистану, тако и у остатку поменутог региона.

Подручје деловања колективних система безбедности добија на значају ако се имају у виду механизми помоћу којих одговарају на акте оружане агресије. Том приликом треба нагласити да се члан 5. у Повељи НАТО савеза има прилично флексибилну вокацију, јер дозвољава свакој чланици Алијансе да сама одлучи шта би требало предузети да би се отклонио напад на неку од савезница. Самим тим дозвољава да свака држава чланица пружи индивидуалан одговор, тако да самостално тумачи и примењује међународно ратно (хуманитарно) право (Ebright 2022). Са друге стране, члан 4. Оснивачког акта ОДКБ изискује заједничке консултације и механизме, који подразумевају строго поштовање члана 51. Повеље УН-а, као и хитно обавештавање Савета безбедности УН о мерама које ће бити предузете.

Имајући у виду образложен геостратешки положај Централне Азије, са наглашеним улогом Казахстана и потпуно легитимним ингеренцијама ОДКБ, у раду се анализира како је ова организација реаговала на кризну ситуацију у поменутој држави 2022. године. Исте године када је наступило обележавање двадесет година од стварања ОДКБ, у Казахстану 2022. године наступио је талас грађанских немира. На захтев казахстанског руководства, 6. јануара, први пут у историји, у републику су упућене колективне мировне снаге ОДКБ. Иако је ово било прво ангажовање ОДКБ у мировној мисији, Организација је вршила сталну обуку мировњака, због чега се не може рећи да су догађаји у Казахстану изненадили ОДКБ (Коренев 2022). Званична Москва помогла је Казахстану у тешкој ситуацији, међутим, иако је постојао позитиван психолошки моменат, нису се појавили прави инструменти јачања руског утицаја у тој земљи, односно нема озбиљних промена у односима

између две земље и ситуација је отприлике иста као и пре кризе. Стабилизација ситуације у Казахстану је свакако била у интересу и Руске Федерације, при чему преко Казахстана, Русија има копнене везе са другим партнерима у Централној Азији. Сходно томе, и односи између других држава региона, зависе од ситуације у Казахстану. Такође, током протеста у Казахстану нису артикулисани никакви националистички захтеви, а није било ни негативних инцидента са учешћем мировних снага ОДКБ, што би свакако дало повода да се оптужи Русија. Дакле, цела операција ОДКБ нема никаквих негативних последица, што је спречило и потенцијалне негативне реперкусије према руској заједници која живи у Казахстану (Запольская 2022).

ОПЕРАЦИЈА ОДКБ

Брзо погоршање ситуације у земљи натерало је председника Казахстана Касима-Жомарта Токајева да се 5. јануара 2022. године обрати ОДКБ за помоћ (Мирзаян 2022). Следећег дана објављено је саопштење председавајућег Савета за колективну безбедност ОДКБ, премијера Јерменије Никол Пашињана, у коме је навео да је Савет за колективну безбедност ОДКБ у складу са чланом 4 Уговора о колективној безбедности, одлучио да пошаље мировне снаге у Републику Казахстан на ограничени временски период у циљу стабилизације и нормализације ситуације у овој земљи. Генерални секретар ОДКБ Станислав Зас упутио је 6. јануара писмо генералном секретару УН Антонију Гутерешу у којем је најавио мировну операцију у Казахстану. Поред тога, обавестио је Хелгу Шмид, генералног секретара ОЕБС-а и Владимир Норова, генералног секретара ШОС о акцијама ОДКБ. Дакле, с обзиром на присуство званичног захтева казахстанске стране, поштовање свих процедура у оквиру Организације и одредби Повеље УН, као и на основу широког информисања представника светске заједнице о циљевима мировне операције ОДКБ у Казахстану, не може се довести у питање легитимитет поступања ОДКБ-а (Коренев 2022).

Операција ОДКБ је званично започела 6. јануара 2022. године у поподневним часовима, када је први контингент руских трупа у саставу ОДКБ-а слетео са војно-транспортним авионом Ил-76 на војни аеродром Жтген, који је удаљен око 50-ак километара од Алматија. Штаб ОДКБ у Казахстану био је формиран у оквиру Института копнене војске у близини Алматија. Одмах по формирању штаба, започето је заузимање објеката, прво у Алматију, а потом и у другим казахстанским градовима.

Руководство ОДКБ је у више пута истицало да мировњаци неће заменити снаге реда и закона, нити учествовати у сузбијању незаконитих радњи и хапшењу насилника. Међународни контингент је обезбедио кључне инфраструктурне објекте и тако омогућио локалним безбедносним снагама да делују без страха да ће бити нападнути с леђа. Из Белорусије стигла је чета војника 103. ваздушно-десантне бригаде за специјалне операције. Њихова област одговорности била је артиљеријски арсенал у селу Копчегај и војни аеродром Жетиген у близини Алматија. Војска из Јерменије, Киргистана и Таџикистана послата је у кључне енергетске објекте, складишта за гориво, главне транспортне петље и на железничке станице.

Поред наведеног, војници ОДКБ-а су обезбеђивали зграде Централне банке и Комитета за националну безбедност у Нур-Султану, фабрику за производњу вакци-на против корона вируса у Отару, централну пијацу у Алматију и луку Актау. Ефекат миротвораца је превазишао сва очекивања – казахстанске снаге безбедности су, осетивши подршку савезника, почеле темељно да чисте насеља од пљачкаша и разбојника. Казахстанске власти су дана 10.01.2022. године објавиле да је ухапшено скоро 8.000 осумњичених за учешће у масовним нередима. Генерално тужилаштво покренуло је преткривичне истраге. Председник Касим-Жомарт Токајев је, говорећи на видео-конференцији, нагласио да су екстремисти напали казахстанске градове. Према његовим речима, милитанти су ноћу напали мртвачнице да би украли тела мртвих саучесника, што је дугогодишња пракса међународних терористичких организација. Судаћи по објављеним снимцима хапшења, од починилаца је одузета екстремистичка литература и ватрено оружје. Учесници самита ОДКБ су се сложили да се у Казахстану користе технологије „Мајдана“, а да су милитанти обучавани у камповима у иностранству (РИА Новости 2022).

Још 6. јануара, генерални секретар ОДКБ Станислав Зас, изјавио је да се укупна снага групације колективних мировних снага, може прилагођавати на основу ситуације, док се сасвим очекивано, основа мировног контингента ОДКБ у Казахстану састојала од елитних јединица Оружаних снага Руске Федерације, које су у потпуности попуњене војницима по уговору, опремљене најсавременијом војном опремом и изузетног знања и искуства.

Руски мировњаци су извршили најбрже распоређивање, што је првенствено резултат чињенице да Руска Федерација има велико искуство учешћа у мировним операцијама на Балкану, у Африци и на постсовјетском простору, како под покровитељством УН и ЗНД, тако и на индивидуалној основи. Што се тиче осталих држава чланица ОДКБ-а, оне су реаговале нешто спорије. Ипак, мора се констатовати да је Јерменија, као председавајућа у ОДКБ-у у том периоду, без икаквих проблема донела одлуку да пошаље своје мировњаке на територију Казахстана. Таџикистан је такође 7. јануара започео пребацивање око 200 својих мировњака у Казахстан уз помоћ руских Ваздушно-космичких снага са аеродрома Гисар (Глухова 2022). Одређени проблем је настао само са Киргистаном, пошто 6. јануара национални парламент није успео да прикупи неопходан кворум за одлуку о слању мировњака. С тим у вези, све је формализовано тек 7. јануара, када је било довољно народних посланика, који су се позитивно изјаснили за слање киргиских војника у Казахстан.

Казахстан се на основу изнетог суочио са националном трагедијом и невиђеним нивоом насиља, будући да су нереди захватили скоро целу земљу. Мора се признати да у овим догађајима значајан удео кривице припада појединим представницима власти Казахстана, који су низ година затварали очи на формирање центра радикализма. Након свега постало је јасно да су радикални елементи постали главни подстрекачи немира. Поред тога, у последњих неколико година, игнорисан је процес јачања једног броја прозападних невладиних организација на територији Казахстана, које су темељно радиле на формирању прозападних система вредности, посебно међу омладином. То је очигледно и дало своје резултате. Наравно да је било и погрешних процена у изградњи политичког и друштвено-економског

система земље, које су изазвале велика незадовољства обичних грађана. Ипак, треба одати и почаст председнику Казахстана Касиму Жомарту Токајеву који је признао одређене грешке направљене последњих година. Осим тога, указао је на одговорност специјалних служби, које су превиделе формирање терористичких хелија. На основу тога, државно руководство Казахстана није било у стању да стабилизује стање у земљи и сачува уставни поредак, па је обраћање за помоћ савезницима у ОДКБ-у било историјска шанса за Организацију (Коренев 2022).

Међутим, прави подстрекачи немира су и даље иза кулиса, али један од кључних узрока немира у Казахстану може бити двојна власт. За људе у униформама, веома тешка ситуација је када у земљи врховну власт врши председник, а упоредо са тим бивши председник је још увек на челу Савета безбедности (Токајев - Назарбајев). Припадници органа за заштиту уставног поретка понекад не могу да схвате чија наређења треба да извршавају, јер поред директних наређења, постоје разна упутства, правилници и томе слично. Такође, Токајев је скренуо пажњу на необичности које су се дешавале у деловању снага безбедности током напада демонстраната, који су сувише лако упадали у зграде, укључујући и оне у којима је било оружје (Amic.ru 2022).

Иначе, администрација САД сугерисала је казахстанском председнику Токајеву, да би било целисходно да започне преговоре са демонстрантима, што не изненађује будући да су се америчке компаније од почетка 1990-их позиционирале на тржишту Казахстана, те је обим њихових инвестиција за последњих тридесет година прешао износ од 40 милијарди америчких долара, при чему најдоминантнију улогу имају City Bank, General Electric, Uber, Mc Donalds, Starbucks итд. Такође, америчке мултинационалне нафтно-гасне компаније су такође ушле на казахстанско тржиште, од којих су најдоминантније Chevron и Exxon Mobil, које контролишу 33% укупне производње у Казахстану.

ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ У ФУНКЦИОНИСАЊУ ОДКБ-А

Прво питање које се наметнуло односило се на легалитет и легитимитет операције. Са позиције поштовања међународног јавног права, операција је била потпуно легитимна и законита. Веома важно је што је за покретање операције донета политичка одлука на највишим нивоима одлучивања у оквиру држава чланица Организације, што је за командни састав ОДКБ-а било најважније.

Предметно ангажовање ОДКБ дошло је у време још свежих актуелности везано за сукоб на југоистоку Украјине и “санкциони рат” између између Русије и Запада, када је јединство у редовима ОДКБ било под великим знаком питања. Руски савезници унутар Организације, одбили су да признају Крим као руски део територије и нису показали ни минималну солидарност са Русијом у њеној конфронтацији са САД и ЕУ. Са једне стране, кад је интензивирао сукоб између Русије и Запада, земље ОДКБ су почеле да разматрају ту околност, како би је искористиле да подигну свој међународни статус као евентуални посредници у односима Русије и Запада. Штавише, како су тензије расле између Русије и Запада, савезници Русије испољавали су све мању спремност за продубљивање војно-политичких

интеграција у оквиру ОДКБ. Белорусија је одбила да прихвати другу руску војну базу на својој територији. Казахстан је, упркос приговорима Русије, отворио каспијске луке Актау и Курик за транзит америчких војних транспорта у Авганистан. Чак је и Киргистан у децембру 2016. године заузео став да руску војну базу треба повући из земље након завршетка њеног петнаестогодишњег мандата. Међу земљама ОДКБ, једино је Јерменија подржала Русију, након што су турске ваздухопловне снаге обориле руски бомбардер у новембру 2015. године (Флорентјевич Троицкиј, Павлович 2018: 345).

Условно речено, „неспособност“ ОДКБ се испољила током обнове непријатељства у Нагорно Карабаху у априлу 2016. године. Иако је прекид ватре прекршио Азербејџан, Казахстан и Белорусија су заправо подржали Баку. Јереван је очекивао солидарност од Минска и Астане, али је њихово наглашено одбијање да заузму чак и неутралну позицију било непријатно изненађење за Јерменију. Белоруски амбасадор позван је у Министарство спољних послова Јерменије и изражен је протест због кршења обавеза Минска у оквиру ОДКБ (Флорентјевич Троицкиј, Павлович 2018: 345).

Суштина „поруче“ је била да Астана и Минск немају намеру да буду увучени у сукоб Русије и Турске. Контрадикторности између Јерменије и Казахстана, којег је подржавала Белорусија, готово су паралисале ОДКБ. Земље Организације су се 2015. године договориле да се место генералног секретара ОДКБ ротира по азбучном реду држава учесница, што је била новина, с обзиром да је до тада постојао неформални договор да највиши званичник ОДКБ увек буде представник Русије. По новом принципу, први је на чело Организације требало да стане представник Јерменије. Међутим, Казахстан је блокирао ово именовање током 2016. и првих месеци 2017. године. У октобру 2016. године, тадашњи председник Казахстана, Нурслан Назарбајев није присуствовао самиту ОДКБ у Јеревану, што је био акт без преседана политичара који је деценијама био главни заговорник евроазијских интеграција. Следећи самит, сазван у децембру 2016. године у Москви, бојкотовао је белоруски председник Александар Лукашенко, који је преко тога покушавао да издејствује уступке од Русије по питању цена природног гаса и увоза белоруских млечних производа. У јулу 2018. сама Јерменија је задала ударац угледу ОДКБ, где је ново јерменско руководство предложило да јерменски представник у Организацији буде генерал Хачатуров (рус. Юрий Григорјевич Хачатуров) који је био оптужен за учешће у свргавању јерменског уставног поретка 2008. године,² што је изазвало крајње незадовољство код Русије, након чега је Јерменија покренула опозив са његове функције у ОДКБ (Троицкиј, Павлович 2018: 346).

Сложеним односима унутар ОДКБ-а у великој мери доприносиле су две кључне дилеме које се односе на ангажовање овог војно-политичког савеза, а то су:

1. *Киргизија*. У Киргизији су априла 2010. године избили масовни нeredи, који су започели као протести социјално-економског карактера, због енормног

2 Иначе, Хачатуров је јула 2018. године оптужен да је учествовао у рушењу уставног поретка као командант јереванског гарнизона марта 2008. године, приликом опозиционих демонстрација, када је и јавно оптужио тадашње јерменске власти да су фалсификовале резултате председничких избора.

повећања цена комуналних услуга. Убрзо су мирни протести попримили насилан карактер, који су трајали више од два месеца и том приликом је свргнут са власти дотадашњи председник Курманбег Бакијев. Сукоби су на југу земље попримили и међунационални карактер конфликта између Киргиза и Узбека, у којима је погинуло преко 5000 људи. Влада Киргизије која није могла да угуши протесте, обратила се ОДКБ-у за помоћ и ангажовање мировног контингента;

2. *Нагорно Карабах*. Септембра 2020. године избио је Други рат у Нагорно Карабаху између Азербејдана и Јерменије. Јерменија је позвала ОДКБ да интервенише, међутим Савет ОДКБ је одбио тај захтев, јер је Нагорно Карабах непризната република и Јерменија није била нападнута од Азербејдана.

У контексту наведеног, у последњих десетак година, земље чланице ОДКБ развиле су значајну уговорну основу за очување мира, а последњи пакет докумената потписан је управо у Јеревану на заседању у септембру 2021. године. Међутим, као и у случају других регионалних војно-политичких савеза, одлука о слању трупа и даље остаје политички чин и израз воље водеће државе (у овом случају Русије), која ће и сносити главни терет тих одлука.

У случају периодичних избијања ескалације на међудржавној граници Јерменије и Азербејдана (регион Нагорно Карабаха), генерални секретар ОДКБ се понекада оглашавао, а после априлског рата на том подручју 2016. године, министарски савет ОДКБ је подржао постигнуте споразуме, који иначе нису производили никакве значајније ефекте ни на терену, ни на дипломатском нивоу. Међутим, до 2022. године, ситуација се променила. Оружана ескалација на граници од 11. јануара 2022. године, када је Азербејдан прекршио примирје, постала је нови изазов за званични Јереван, али и за ауторитет Русије и ОДКБ, с обзиром да се на том подручју налази руски мировни контингент. Са друге стране, случају Казахстана, одлука о слању 2.500 војника донета је врло брзо, упркос чињеници да је казахстанска криза започела као социјално-економски протест унутрашњег карактера (Никогосян 2022).

Поред наведеног, миротворна активност ОДКБ је све до ангажовања Организације у Казахстану, била у повоју. Ниједна држава ОДКБ, осим Русије, није имала искуство размештања мировних контингента у иностранству. Одређена искуства имала је Јерменија, која је у претходном периоду учествовала у мисијама под страном командом (Ирак, Авганистан, Либан, Мали, АП Косово и Метохија). Остале државе чланице имале су искуство само са заједничких вежби. Јерменија је протеклих година уложила много дипломатских напора да убеди Кремљ за потребу стварања заједничких снага ОДКБ и развоја механизма за употребу силе. Интерес званичног Јеревана био је сасвим разумљив - усмена уверавања о војној помоћи Москве, укључујући и ОДКБ, у случају ескалације сукоба у Нагорно Карабаху, морала су бити поткрепљена правним гаранцијама. Као резултат тога, ОДКБ није пратио ни 44-дневни рат 2020. године, ни прекограничну инвазију азербејданских трупа на југ и југоисток Јерменије од маја 2021. године, под изговором демаркације и разграничења државних граница. Правна формалност која је давала политички адут осталим чланицама ОДКБ била је да члан 2 Уговора о колективној безбедности, на који се јерменски премијер Пашињан позвао и дао релевантна упутства министру одбране, подразумева само „непосредне консултације“, а не војну помоћ.

Насупрот томе, председник Казахстана се у званичној молби позвао на члан 4, који позива на пружање „тренутне и неопходне помоћи, укључујући и војну“. Одсуство оружаног напада из иностранства на Казахстан, компензовано је изјавама да су земљу напале терористичке банде, које су угрозиле безбедност, унутрашњу стабилност, територијални интегритет и суверенитет Казахстана (Никогосян 2022).

Доброј перспективи и смањењу безбедносних изазова са којима се суочава ОДКБ могу допринети повољни односи са Шангајском организацијом за сарадњу (ШОС), при чему је важно нагласити да су ове две организације оличење не-западњачког регионализма и два евроазијска система колективне безбедности. У том погледу, потребно је осврнути се на предлог појединих аутора да се између ОДКБ и ШОС креира коалиција која би била толико снажна да своје снаге и ресурсе усмери ка решавању ситуације у Авганистану, те би свако у свом домену одговорности могао утицати на проблем трговине наркотицима, борбу против тероризма, имајући у виду покушаје инфилтрације авганистанских екстремиста са циљем дестабилизације региона, укључујући помоћ у изградњи инфраструктуре у Авганистану. Оваква идеја коалиције не би била лоша, а ни немогућа, јер Пекинг дели ставове Москве поводом „обојених револуција“ у пост-совјетском простору (делом реализоване у Казахстану), где обе силе гледају на спољно мешање као на промоцију про-западњачке идеологије (Гајић, Рајић 2020: 180). Њихови заједнички напори могу бити централни за унапређење мировног процеса у Авганистану након повлачења америчких снага, и самим тим пројектовати повољнију безбедносну климу на простору Централне Азије (Rauf, Saud 2020: 42).

Везивно ткиво два система колективне безбедности у Евроазији, може чинити Казахстан, који такође представља чланицу ШОС-а, јер са овом организацијом коју предводи Пекинг, дели исто виђење о тероризму, екстремизму и сепаратизму као највећим претњама за одрживост региона. У контексту своје уравнотежене спољне и безбедносне политике Казахстан је свестан да Русија представља значајног дугорочног партнера, али да исто важи за новог, великог играча у региону – Кину, у вези са чим Астана послује са Русијом преко ОДКБ, док ШОС представља погодан форум за сарадњу са Кином (De Haas 2013: 3).

УЛОГА ТУРСКЕ

Након сложених политичко-безбедносних догађаја у Казахстану, прва државна посета председника Казахстана Токајева Турској, завршена је потписивањем инвестиционих уговора у износу од милијарду долара, кроз више споразума о развоју економске сарадње две земље. У војној сфери, турска ваздухопловна компанија „Tusas“ производиће у Казахстану беспилотне летелице „Апка“. Посета Токајева Анкари темпирана је на 30. годишњицу дипломатских односа две земље. Турска је прва земља која је признала независност Казахстана. Током протеклих година, Турска је у Казахстан инвестирала скоро 4 милијарде америчких долара, а трговински промет је достигао износ од 5 милијарди долара годишње. Турски медији су прву посету Токајева назвали историјском и почетком нове ере у односима две земље, при чему је турски председник Реџеп Тајип Ердоган рекао да су захваљујући потписаној заједничкој декларацији земље подигле односе на нови ниво стратешког

партнерства. Главни интерес, а у једно и задатак за Анкару је нормализација односа између Азербејџана и Јерменије, након чега Турска добија и директну кошнену везу са земљама Централне Азије. Поред наведеног, турске власти су одавно имале могућност да успоставе везу са окружењем првог казахстанског председника Назарбајева, али у Анкари нису могли да се задовоље онима који су се понудили да га смене. Турска је уложила огромна средства у обуку нове казахстанске елите кроз рад на образовном и научном пољу, а Назарбајева је заменио Касим-Жомарт Токајев, који је московски ђак, запазио је Владимир Аватков, виши истраживач у московског државног универзитета. Стога су немири који су почели у Казахстану позитивно примљени у Анкари. Уосталом, да је дошло до политичких промена, на власт би дошли протурски казахстански националисти (Кондрашов 2022).

Важно је истаћи да је потписан низ докумената који регулишу билатералну војну сарадњу између Казахстана и Турске, на основу чега у случају стварне претње, турска војска може да притекне у помоћ Казахстану (Панфилова 2022). Војном фактору се придружује турска обавештајна служба, која је била изразито активна када су у питању сложени политичко-безбедносни догађаји у Казахстану и у ту сврху користила је исламистичке милитанте, нагласио је бивши руски обавештајац Армен Давтјан, при чему је турска обавештајна служба МИТ била активна приликом немира у Алматију. Крајем 2021. године, Федерална служба безбедности Руске Федерације (ФСБ) објавила је да је у Јекатеринбургу ухапсила и притворила седам држављана централноазијских земаља, као и да се ради о припадницима терористичке „Исламске државе“, који су припремали терористичке нападе у Русији и Казахстану. У саопштењу ФСБ наводи се да је шеф ове групе у Русију дошао из Турске. Томе у прилог иде тумачење да председник Турске сања о оживљавању Отоманског царства, док исламски милитанти такође размишљају о свом калифату, при чему су њихови задаци и циљеви исти. У ту сврху, улог је стављен на специјалне службе и исламске милитанте у земљама турског говорног подручја, при чему се посебан значај придаје земљи богатој ресурсима као што је Казахстан.

Поред наведеног, Турска има бројне агенте од утицаја у редовима казахстанске владајуће елите и због тога није изненађујуће што су пре неколико година, имитирајући искуство Азербејџана, казахстанске власти одлучиле да ћирилично писмо казахстанског писма замене латиничним писмом. То није била толико културна одлука колико наглашено политичка одлука која је имала за циљ раскид веза са Русијом и зближавање са Турском (Панфилова 2022).

Интересантно је да су турски опозициони медији публиковали да су из казахстанских извора добили сазнања да је наводно за време немира у Казахстану, конкретно у Алматију, откривен терористички камп за 3.000 припадника из којег су усмеравани, организовани и координирани немири у Казахстану. У ноћи 4. јануара, вежбастички оријентисана лица, окупила су се у централној џамији, а затим, се раштркали по Алматију и заједно са другим демонстрантима организовали погроме и паљевине. Осим тога, током општих нереда наводно није опљачкана ниједна књижара и ниједан турски тржни центар у Алматију (Кондрашов 2022).

Постоје индиције да је насиљу структуру, која је деловала у Казахстану, предводио Самат Абиш, заменик председника Комитета за националну безбедност

Казахстана (КНБ), који је приведен неколико дана по окончању протеста. Иначе, за организовање побуне оптужено је руководство КНБ, јер казахстанска специјална служба није предвидела nerede, а када су они започели, КНБ се практично повукао, предајући своје зграде са оружјем и тајним досијеима, без икаквог отпора и одбране. Када се стабилизовала ситуација у земљи, руководство КНБ-а и њен шеф Карим Масимов (који је био и премијер и шеф председничке администрације и један од кандидата за наследника Назарбајева) ухапшени су због велеиздаје. Током немира, преминуо је начелник техничке службе КНБ, који је пао са зграде у којој је живео, што је приписано самоубиству. Ово је занимљива личност у контексту побуне. Начелник је био задужен између осталог и за примену мера тајног надзора (прислушкивање). Имао је терабајте сећања о разговорима и односима између разних државних службеника, посланика, предузетника, криминалних ауторитета итд. Чији је заправо агент био главни казахстански чекиста Масимов, још увек није познато. Али детаљи његове биографије сугеришу нека размишљања (Кондрашов 2022).

СУМИРАЊЕ РЕЗУЛТАТА ОПЕРАЦИЈЕ

Дана 7. јануара, казахстанске власти издале су прво званично саопштење о страдалима у масовним нередима. С тим у вези, погинула су 2 припадника Министарства одбране, 16 припадника Министарства унутрашњих послова и 164 демонстраната.

Сједињене Државе су одмах по упућивању трупа ОДКБ у Казахстан, негативно и критички одреаговале, при чему је у том духу одржана и конференција за штампу Беле куће (Voice of America 2022). Такође, државни секретар Блинкен је предвиђао да ће руске трупе трајно остати у Казахстану (BBC 2022). У том духу, западни медији су развиле анти-руску пропаганду и одмах осудили ово ангажовање ОДКБ. То су квалификовали, између осталог, и као повратак СССР-а, затим, да није била у питању мировна операција, да је ОДКБ нови Варшавски уговор, да је на тај начин извршена окупација Казахстана.

Дана 10.01.2022. године, одржана је видео конференција лидера земаља чланица ОДКБ. Шефови држава сумирали су резултате мировне мисије у Казахстану, при чему је председник Токајев прецизирао да ће се са антитерористичком операцијом окончати и мировна мисија ОДКБ. Лидер земље је истакао да је циљ терориста био државни удар. Нападаци су користили сопствену везу и обукли се у војне униформе. У складу са одлуком Савета безбедности Казахстана, на основу свеобухватне анализе органа за спровођење закона и специјалних служби, ситуација је оквалификована као претња тероризмом и чин агресије. Додао је да су милитанти напустили своје планове када су сазнали за долазак ОДКБ-а. Заузврат, председник Руске Федерације Владимир Путин рекао је да оно што се догодило у Казахстану није први нити последњи покушај мешања споља, због чега би требало размислити о унапређењу процедура доношења одлука о употреби заједничких снага ОДКБ, те да одлуке треба доносити промислно и једнообразно (Шустрова 2022).

Поред наведеног, у Алматију је 13. јануара 2022. године одржана свечана церемонија посвећена завршетку мировне операције ОДКБ у Казахстану. Како је изјавио генерални секретар организације Станислав Зас, ситуација у републици

се стабилизовала, при чему је мисија ОДКБ била успешна. Константин Затулин, први заменик председника Одбора Државне думе Русије за питања ЗНД, сматра да је престиж ОДКБ порастао и да је државама у региону извучена лекција да покушаји да заљуљају чамац и изазову грађанске сукобе великих размера неће проћи незапажено (Поплавский 2022). Међутим, операција ОДКБ у Казахстану је заједнички успех и неумесно је говорити о победи Москве. Иако су снаге других земаља биле заступљене у мањем броју, било је веома важно послати у Казахстан не само руски контингент, већ и контингенте других земаља чланица ОДКБ. Тако је било могуће показати чврстину идеологије која карактерише пружање помоћи земљама чланицама Организације. Истовремено, успело је да се обезбеди брзо пребацивање војног састава на територију друге државе, заправо, први пут су снаге ОДКБ биле укључене у таквим размерама да обезбеде стабилизацију ситуације и борбу против тероризма (Газета.ру 2022).

ЗАКЉУЧАК

Операција ОДКБ која је трајала од 6. до 19. јануара 2022. године, била је прво ангажовање овог војно-политичког савеза и потврдила је да ова организација има реалну снагу. Целокупна операција била у потпуности успешна и потврдила је исправност стратешких процена које су заговарале одржање овог савеза. Сложени спољно-политички односи држава на постсовјетском простору, двадесет година су негативно утицали на унутрашње односе унутар ОДКБ-а, међутим савез се одржао упркос свим изазовима. Највећу заслугу за одржање савеза на окупу, имала је Руска Федерација, која је дефинитивно имала и највећи интерес да се ОДКБ одржи на окупу.

Ако се реално и непристрасно сагледају чињенице, а што је и у основи сваког научног истраживања, ОДКБ је имао основ да се ангажује на смиривању немира који су догађали 2010. године у Киргистану, али је евидентно да је тада постојао неки други интерес Русије и других чланица ОДКБ-а да се овај савез не укључи у смиривање ситуације. Са захтевом Јерменије из 2020. године по питању Нагорно Карабаха, ситуација је нешто другачија, јер се ради о непризнатој сепаратистичкој републици, међутим, евидентно је да је Руска Федерација имала интерес да њена војска заузме позицију мировних снага, а не да такав статус препусти ОДКБ-у (након мировног споразума у Москви 10. новембра 2020. године између Јерменије и Азербејџана, по питању Нагорно Карабаха, Русија је упутила свој мировни контингент у наведени регион). Све наведене чињенице су негативно утицале на односе и јединство унутар Организације, тако да је операција у Казахстану била од суштинског значаја за њен опстанак. Не може се са сигурношћу извести закључак каква би била судбина ОДКБ-а да није интервенисала у Казахстану, али је неоспорно да би Организација ушла у још дубљу кризу.

Оваква демонстрација улоге Москве у обезбеђивању регионалне стабилности помоћи ће јачању њеног утицаја. Што се тиче осталих актера у региону, Кина се током кризе у Казахстану није баш ангажовала и показала. Кинеска реакција и подршка влади Казахстана је неупоредива са оним што је урадила Русија. Турска је, с друге стране, играла још скромнију улогу у овој ситуацији и тешко се може

сматрати упоредивим играчем, али Анкара има утицај са културолошке тачке гледишта (Двинский 2022). Постоји и становиште да су сложени политичко-безбедносни догађаји у Казахстану искључиво резултат унутар казахске демонтаже кланова и борбе за упражњену столицу главног лидера. Не треба рачунати на то да ће Казахстан испољити било какву захвалност Русији због војне интервенције ОДКБ. Захвалност уопште и није саставни део велике политике, али и у природи људи такође (Преображенский 2022).

Посебно важно је што су се групе ОДКБ повукле из Казахстана, одмах по стабилизацији ситуације и успостављању мира. Свако дуже задржавање војних снага, од онога што је било потребно, било би контрапродуктивно по више различитих основа. И политичку цену би на крају у највећој мери платила Руска Федерација. Овако и најзлонамернији опоненти ОДКБ-а, не могу приговорити ништа за целокупну операцију, почев од њеног легалистичког оквира, преко легитимитета, па све до непосредног војног извршења.

На крају, али не и најмање важно, операција ОДКБ је стигла у предвечерје руске специјалне војне операције у Украјини, тако да је поменута околност ишла на руку Руској Федерацији, која је већ у значајној мери војно ангажована у Украјини и Сирији, тако да би у овом тренутку ангажовање попут оног у Казахстану било неповољно са аспекта Русије, пре свега у смислу обавеза за додатним активирањем снага и ресурса у оквиру ОДКБ-а.

Интересовање за операцију ОДКБ у Казахстану не јењава, чему погодује оружани конфликт на подручју Украјине, па је тако 19. фебруара 2022. године, само неколико дана пре него што је Русија признала независност два отцепљена региона Луганска и Доњецка, актуелни генерални секретар ОДКБ Станислав Зас изјавио да би мировњаци ОДКБ могли да буду послати у регион Донбаса под мандатом УН, и уз благослов Кијева, како би допринеле деескалацији сукоба. Стога је иницијално било речи да би реакција ОДКБ била ограниченог домета у односу на Казахстан, те би снаге поменуте организације можда биле усмерене ка обезбеђивању критичне инфраструктуре и патролирање у пацификованим регионима (Ruehl 2022). Упркос томе што би укључивање ОДКБ у украјински конфликт поправило имиџ евроазијских безбедносних интеграција, те указало на њихову кохезију и војну снагу, Русија није хтела да доводи у питање опстанак других држава чланица, које би са присуством ОДКБ такође постале жртве дипломатских реперкусија и санкција од стране Запада.

ЛИТЕРАТУРА

- BBC News 2022. *Kazakhstan unrest: Blinken questions Russian troop deployment*, 08/01/2022.
- Chen, Fazilov 2018: Xiangming Chen and Fakhmiddin Fazilov. „Re-centering Central Asia: China’s “new great game” in the old Eurasian heartland”. *Palgrave Communications*, 4(1), pp. 1-12.
- Collective Security Treaty 1992, доступно на сајту: https://en.odkb-csto.org/documents/documents/dogovor_o_kollektivnoy_bezopasnosti/#loaded.
- De Haas 2017: Marcel De Haas. „Relations of Central Asia with the Shanghai cooperation organization and the collective security treaty organization”. *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 30, No. 1, pp. 1-16.

- Ebright 2022: Katherine Ebright. „NATOs Article 5 Collective Defense Obligations, Explained“. *Center for Justice*, 8 March 2022.
- Hynek 2020: Ondrej Hynek. „Geopolitics of Central Asia: Between the Russian bear and the Chinese dragon“. *Central European Journal of Politics*, 2020, Vol. 6, No. 2, pp. 73-93.
- Kubicek 2013: Paul Kubicek. „Energy politics and geopolitical competition in the Caspian Basin“. *Journal of Eurasian studies*, Volume 4, No. 2, pp. 171-180.
- Mirza, Ayub 2022: Muhammad Nadeem Mirza and Shaukat Ayub. „Heartland, Rimland, and the Grand Chessboard Deciphering the Great Power Politics in Central Asia“. *Journal of Social Sciences*, Volume 5, Issue 1, pp. 187-204.
- Pop 2009: Irina Ionela Pop. „Russia, EU, NATO, and the strengthening of the CSTO in Central Asia“, *Caucasian Review of International Affairs*, Vol. 3, No. 3, p. 278-290.
- Rauf, Saud 2020: Sarwat Rauf and Adam Saud. „Prospects of CSTO and SCO in Regional Politics of Central Asia“. *International Journal of Politics and Security*, Vol. 2, No. 4, pp. 30-50.
- Ruehl 2022: John P. Ruehl. „What would a CSTO intervention in Ukraine look like?“, *Asia Times*, 25 March 2022.
- Suban Kumar, Hel Kafi 2022: Chowdhury Suban Kumar and Abdullah Hel Kafi. „The Heartland Theory of Sir Halford John Mackinder: Justification of Foreign Policy of The United States and Russia in Central Asia“. *Journal of Liberty and International Affairs*, Volume 1, No. 2, pp. 1-13.
- Voice of America 2022. *UN Appeal for 'Restraint' by Kazakh Authorities*, 05/01/2022.
- Амиц.ру 2022: *Кішо завёл "мошор войны" в Казахстане и почему найдавшие леіко захвайывали здания и оружие*, 06/01/2022.
- Гајић, Рајић 2020: Александар Саша Гајић и Никола Рајић. „Однос организације за колективну безбедност и сарадњу са Шангајском организацијом за сарадњу и НАТО“. *Политика националне безбедности*, Vol. 18, број 1/2020, стр. 147-178. Београд: Институт за политичке студије.
- Глухова 2022: Наталья Глухова. „Мы все вместе будем за это платить“. *Новая Газета*, 08/01/2022.
- Двинский 2022: Константин Двинский. „Нужен ли такой союз? Казахстан блокирует для России обход американских санкций“. *Цариград*, 07/07/2022.
- Евгений 2022: Корнев Евгений. „Миротворцы ОДКБ в Казахстане: Детали операции и перспективы блока“, *Евразия экскері*, 11/01/2022.
- Запольская 2022: Алевтина Запольская. „Политолог Притчин: у казахов не было повода обвинять русских в ходе протестов“. *Ленія.ру*, 20/01/2022.
- Кондрашов 2022: Александр Кондрашов. „В Казахстане спецслужбы использовали исламских боевиков“, *Арјуменіи недели*, 18/01/2022.
- Мирзаян 2022: Геворг Мирзаян. „Казахстан: что даст первое в истории применение сил ОДКБ“. *Эксскері*, 06/01/2022.
- Ованнес 2022: Никогосян Ованнес. „Предварительные политические уроки миротворчества ОДКБ в Казахстане“. *Российский совет по международным делам*, 24/01/2022.
- Панфилова 2022: Виктория Панфилова. „Казахстан в случае угрозы может попросить защиты у Турции“. *Независимая газета*, 11/05/2022.
- Преображенский 2022: Сергей Преображенский. „ОДКБ – казахстанский гамбит“. *Военное обозрение*, 21/01/2022.
- РИА Новости 2022. *"Их шам тысячи": кішо силы ОДКБ взяли под контроль в Казахстане*, 11/01/2022.
- Троицкий Флорентьевич и Павлович 2018: Евгений Троицкий Флорентьевич и Василий Зиновьев Павлович. *Организация договора о коллективной безопасности: становление, эволюция и кризис военно-политического союза*. Томск: Томский государственный университет, 2018.
- Шустрова 2022: Шустрова Мария. „Мы не оккупанты, нас пригласили братья. Как проходит операция ОДКБ в Казахстане“. *Газета.ру*, 10/01/2022.

Marko M. PAREZANOVIĆ

OPERATION CSTO (COLLECTIVE SECURITY TREATY ORGANIZATION)
IN KAZAKHSTAN IN 2022

SUMMARY

The CSTO operation in Kazakhstan during 2022 hadn't only a characet of building peace mission, but also has the purpose to prevent violent political coup in the form of color revolution in this, for russian interest strategic important post-Soviet republic. Beside that, this CSTO operation had essential and crucial importance for the preservation of Kazakhstan constitutional order, and also prevented the constitution of a new geopolitical framework and order in the extremely challenging region of Central Asia. Through the research work on the analysis of this operation, interesting data on the refractions of various factors of the foreign policies of Russia, China, the United States and Turkey through Kazakhstan were obtained. Also, article reveals the cause and effect relationship between the complex political and security events in Kazakhstan, primarily through the prism of radical Islamist factor which played an active role in kazakstanian scenario, particularly if we have in mind withdrawal of the American contingent from Afghanistan. American focus since than has been placed in Eurasian circle, bearing in mind strengthening project of created by Russia, known as Eurasian security and economic integrations.

Key words: Kazakhstan, CSTO, Russia, Turkey, „color revolution“, peacekeeping and peace-building mission.